Kelecsényi László

Csak egy kis emlék

Filmtörténet – dalban elbeszélve

Françoise Dorléac emlékének,
és a rochefort-i kisasszonyoknak

Magyar hangosfilm hajdanában nem létezett sláger, vagy legalább egy valamirevaló dalbetét nélkül. Már a forgatókönyvet úgy írták, hogy „itt majd Jávor énekel valamit". Amikor pedig Karády üstököse felívelt filmgyártásunk egére, végképp elképzelhetetlennek számított egy játékfilm dal nélkül. Ha ő szerepelt benne, azért, ha meg nem, hát amiatt, hogy nélküle is versenyképesek maradjanak. A leglehetetlenebb szituáció sem volt akadály: énekelni bárhol lehet, s énekelni bármit lehet. Még József Attila *Ódá*jának részletét is, 1943-ban, egy folyóparti vendéglő teraszán, egy meghatározatlan helyszínen játszódó történetben. (Lásd a *Valamit visz a víz* különleges betétjelenetét.)

A régi rendezői gárda jól ismerte az aranyszabályt: ha sikeres akarsz lenni, daloltasd a színészedet. Megbukni persze nótával együtt is lehetett, de nélküle eleve hátránnyal indult egy film a közönség utáni versengésben. Ezt a szokást csak a szakma államosítása feledtette el a mindenhez alkalmazkodó alkotókkal. 1945 után úgy elevenedett meg a filmélet, mintha odakinn a nagyvilágban semmi sem történt volna. Kudarcos végtermékek kerültek ki a koalíciós időszak filmgyártóinak műhelyéből. Jávor továbbra is mulatott (*A tanítónő*), Sárdy János komponált és énekelt (*Könnyű múzsa*), és egy harisnyagyáros főszerepet vett műkedvelő kislányának az általa támogatott

filmecskében (*Hazugság nélkül*). Látszólag minden ugyanúgy, azazhogy rosszabbul folytatódott. Mintha a háború végórái nem vágták volna ketté a magyar társadalom és politika időszámítását két ellentétes részre.

Aztán hirtelen jöttek a pofonok. 1947-ben négy filmet forgattak, s abból csak egy került közönség elé (*Valahol Európában*), a másik hármat (*Ének a búzamezőkről, Könnyű múzsa, Mezei próféta*) betiltották. Szirmai Albert operettjét a kor igényeinek megfelelően átgyúrták. A *Mágnás Miska* minden idők legnagyobb hazai filmsikere lett, jelezve nemcsak a műfaj képlékenységét, az átdolgozó Gábor Andor vitathatatlan tehetségét és Keleti Márton hatalmas szakmai rutinját, de azt is, hogy a közönség éhes a szórakozásra, hálás minden jó poénért, tehetséges színészkedésért, újrahangszerelt dallamért.

Ennek lett vége egyszer s mindenkorra 1950 körül. Működésbe lépett a nagyhatalmú dramaturgia, frissen diplomázott dramaturg-janicsárok telepedtek a régi vágású szakemberek nyakába. Aki nem emigrált korábban, s maradásra bírta valamiféle ösztönből, érzésből és bizonytalanságból keveredő szakmaszeretet – megnézhette magát. A Bán Frigyes-Gertler Viktor-Keleti Márton összetételű nagy trió, a korábban mesterré vált, sikeres gárda kénytelen volt beérni szellemi koldusfalatokkal.

Keleti még megrendezhette egy bulvár színdarab Rajk László letartóztatása előtti napokban bemutatott filmváltozatát (*Janika*), de Gertler már kénytelen volt saját ifjúkorának szellemiségén csúfolódó torzképet forgatni (*Díszmagyar*), s Bán Frigyesre a *Talpalatnyi föld* sikere után rákattant a kötelező folytatás csapdája (*Felszabadult föld*). Közben az új fiúk,

Máriássy Félixszel (*Szabóné, Kis Katalin házassága, Teljes gőzzel*) az élen megkezdték a sematizmus mintadarabjainak gyártását. Majdnem futószalagon, s majdnem normával mérhetően.

Filmslágerekről szó sem lehetett, dalolni legfeljebb életrajzfilmekben (*Déryné, Erkel*) szabadott, sőt, ott aztán kötelező is volt. Ezek a filmek paradox módon nem nélkülöztek egy kis magyarkodó beütést. A kosztümös gyártmányok szellemisége ekkortájt még „sérthette a szomszéd országok érzékenységét", a dramaturgia éber kopói nem figyeltek erre. Dalolni azért másutt is lehetett, persze szigorúan a kor szellemében, hirdetve, csakis így – azaz dalolva – szép az élet. Keleti Mártonnak jutott a kényszerű feladat, hogy az üzemi dalárdák versengésének már-már önparódiának ható, ám véresen komolyan vett idétlenségét megrendezze (ámbár, ismerve mindent kiszolgálni képes hajlandóságát, talán nem is volt ez oly nagy kényszer a számára).

Mit keres akkor ebben a humortalan, zenétlen és vigasztalan filmkoszorúban egy fából vaskarika, egy szocialista operett? Kerekes János operettje – nem ez a legjobb szó rá, de „szocerettnek" tán mégse lehetne csúfolni – dugig töltötte az 1951/52-es évadban a Fővárosi Operettszínház nézőterét. Nosza, kapva kaptak az alkalmon, miután bizonyos szovjet operettek (*Szabad szél, Havasi kürt*) meggyőzték a fintorgókat. A film még nagyobb siker lett, a betétszámok pedig, különösen a Feleki Kamill játszotta Glauziusz bácsi dala évtizedre szóló slágerré vált, Szív küldi-műsorok állandó kívánság-darabjaként forgott lakklemeze a rádióban. A megfélemlített, kárhoztatott és folyton kioktatott kispolgár győzött itt öt percre a filmvásznon. Mintha sejtene valamit a kisöreg. Mintha már az

1953. januári premier idején tudná, hogy alig fél év múltán miniszterelnököt vált az ország, s rövid időre megint szabad lesz olyasmit gondolni és tenni, amiért korábban büntetés járt. Mindenesetre a Duna-parti csónakházban nagy a jókedv. Még semmit sem sejtenek, ám éppúgy viselkednek, mint az uralkodó osztály tagjaihoz illik. Gertler Viktornak pedig abban a szerencsében lehet része, hogy megcsillogtathatja régen szerzett tudását. Mintha ő maga lenne Glauziusz bácsi, akire a népi demokratikus rendszernek hirtelen szüksége lett.

Erkölcsrendészeti közjátékok

A politikai szorítás enyhült valamicskét. A filmek közvetlen nevelési célzattal nem szóltak bele az emberek mindennapi életébe, sőt, a nézők újabb engedményeket kapván, egy régi operett hazafias szólamokkal tűzdelt, felfrissített változatán élvezkedhettek (*Gábor diák*). A rendszabályok a magánélet körére szorítkoztak. E téren kellett megmutatni a „szocialista erkölcs" magasabbrendűségét – akár cenzurális, akár az alkotók magánéletébe történő erőszakos beavatkozás árán is. A magyar sportrepülők hősiességét volt hivatva szemlélteni egy operettfilm (ha már a katonaiakról nem lehetett forgatni, nehogy az ellenség kifürkéssze féltett titkainkat). A *2 x 2 néha 5* ártalmatlan, szórakoztató zenés darabként indult, mégis botránykő lett. A háromszoros Kossuth-díjas rendezőt leváltották a stáb éléről. A fellelhető korabeli dokumentumok szerint Bán Frigyes életmódja és a kiválasztott női főszereplőhöz fűződő magánemberi kapcsolata – magyarán szerelme – volt a radikális lépés indoka. A fegyelmi tárgyalás jegyzőkönyvébe hosszúra nyúlt forgatási ebédszünetek és túl magas taxiszámlák kerültek vádpontként, de valójában a rendező korábbi filmjében

(*Rákóczi hadnagya*) is főszerepet kapó Vass Éva személye, pontosabban a rendező és a színésznő több mint szakmai vagy baráti kapcsolata vált a radikális lépés kiváltó okává. Bánt leváltották, a női főszereplőt kicserélték. A rendezés egy tehetséges kezdő, Révész György ölébe hullott. Az egész prűdségre valló közjátékban az a leg-mulatságosabb, hogy az addig elkészült hanganyagot „elfelejtették" újra fel-venni, így a film ma is vetített kópiáin Vass Éva énekhangja szólal meg Ferrari Violetta ajkán, noha erről a főcím nem tudósít.

A nagyközönség nem értesült a botrányról. Fényes Szabolcs zenéje és Szenes Iván dalszövegei – nem először, s nem utoljára – megtették a hatásukat. Vámosi János hangja (Zenthe Ferenc szája által) slágerré bűvölte a film muzsikáját. A közönség örült, mert politikai felhangok, kötelező tanulságok nélkül szórakozhatott. Legfeljebb minden korban érvényes elvi tanulságok labdacsát kellett lenyelnie, de ez nem akadt fenn a torkán.

Ellenben nem vált slágerré a *Gázolás* betétszáma, Polgár Tibor dala (*Ez a perc is emlék lesz egyszer*). Jószerivel az is megállapíthatatlan, ki énekli. A főcím nem tájékoztat felőle, s a filmből sem azonosítható a presszójelenet ismeretlen férfi dalnoka. Az alkotók nyilván nem szánták slágernek. A szocialista erkölcs fölényének tételét kívánták szemléltetni egy meglehetősen sematikus, képtelennek tűnő dramaturgiai helyzetre épített történettel. A rokonszenvesnek bemutatott fiatal bírónak szerelme büntetőperében kell ítélkeznie. A lecsúszott budai úrilány taxizással keresi kenyerét, s halálra gázol valakit. Hogy bőrét mentse, elcsavarja a jóképű bíró fejét, aki hosszas vívódás után mégiscsak elítéli hazug szerelmét.

A kiagyalt és mesterségesen kiélezett történet nem sokban különbözött a korábbi évek munkás tematikájú darabjaitól. Épp csak külsőségei voltak mások: hosszú ideig nem láthattunk filmjeinkben afféle helyszíneket, mint egy régi módon berendezett lakás, egy eszpresszó, hangversenyterem, sportklub, zálogház. Még a tárgyalóterem is a múltat idézte, egy csipetnyi neorealista beütéssel színezve.

Ez a némileg jótékony külső hatás, az olasz neorealizmusé, érződött a többszörösen átíratott forgatókönyvű *Egy pikoló világos*ban. Ám nemcsak a könyvet dolgoztatták át a szerencsétlen szerzővel, Máriássy Judittal, aki végül már alig ismert rá eredeti ötletére. A kész filmet is megnyirbálták, mert a női főszereplőnek, Ruttkai Évának túl merész volt a fürdőruhája, s ha látni nem is, de sejteni lehetett, hogy a két fiatal főszereplő között megtörtént mindaz, ami ilyenkor, egy kellemes vízparti kiruccanás során – kommunizmus ide, osztályharc oda – általában meg szokott történni a való életben.

Ebben a filmben már főszerepet játszik a zene. A fiatalok törzshelyén, a mellékutcai kerthelyiségben jampecek uralják a terepet, a zenekar kárhoztatott nyugati divat szerinti dallamokat játszik, s az ifjak nem szalontáncot járnak, hanem „csörögnek”. Lukácsi Margit, a kor egyik divatos dizőze arról énekel, hogy: „Belzebub lánya vagyok én”. Ebből persze nem lett sláger, nem is lehetett volna, hiszen a film épp azt a kultúrát volt hivatva elítélni, melyet ez a suta szövegű dalocska, meg a többi elhangzó zeneszám képviselt.

Hol van Futbólia?

Futbólia képzeletbeli ország, egyetlen térképen sem található. Futbólia Magyarország, ahol a sportnak, különösen a labdarúgásnak kulcsszerepe volt az ötvenes évek mindennapjaiban. Jószerivel ez jelentette az egyedüli sikerélményt és szórakozást a kemény vagy olykor, kis időre felpuhuló diktatúra éveiben. Egyúttal eszközként működött a politika kezében, féken lehetett tartani általa a tömegeket, indulataikat, érzéseiket a kívánt irányba terelni, s egyfajta engedélyezett nacionaliz-

mussal, a mindenkiben élő hazafiság kiélésére is lehetőséget adott. A sport, jelesül a futball beköltözött a forgatókönyvírók tematikus kellék-tárába. Az üzemi sport, az emháká-mozgalom fontosságáról szóló film (*Civil a pályán*) megírásában sportriporterek (Szepesi György, Gulyás Gyula) működtek közre. Egy ifjúsági film (*Én és a nagyapám*) sztorijában jelentős szerepet kapott két úttörőcsapat közötti focimeccs.

Vasárnaponként valóban kiürült a város, amint a *Mese a 12 találatról* narrátora közli velünk a film elején. Az emberek a Népstadionban szurkoltak, őrjöngtek, ahol világklasszis labdarúgók bűvölték a labdát, az ellenfeleket, s mindenekelőtt a nézőket. A városban járványosan terjedt a totóláz. A szerény meggazdagodás egyetlen lehetősége volt a telitalálat a totón. Négy úgynevezett kisember – de hát ki nem volt kisember az ötvenes évek közepének Magyarországán? – a hatalmasnak hitt főnyeremény gondolatának birtokában akarja megoldani szorító életproblémáit. Egy szál munkás főszereplő sincs a filmben, azok mind értelmiségiek (orvos, gyógyszerész, tanár) és vendéglátósok (pincér, kenyereslány). A magánszféra jelenik meg, s a közösségi létnek olyan kitüntetett helyszínei (eszpresszó, étterem), melyek a múlt csökevényeinek számítva nem kaphattak nagyobb szerepet a korábbi években. Dizőz is van, az Operettszínház üdvöskéje, Kardos Magda, aki egy léha kis dalocskát búg a forgalmas étterem esztrádzenekarának élén a mikrofonba. Alig figyelnek rá, csak úgy mellékesen szól a dal, nem fejez ki semmi komolyat, sehol egy eszmei mondanivalóra utaló sor vagy strófa. Épp ezért hatásos. Lassan szivárog be a szereplők fülébe, majd szívébe. Majd lehet fütyörészni vagy dúdolni.

Észrevétlenül lett sláger Fényes Szabolcs filmdalából: Csak egy kis emlék. Később hosszanjátszó bakelitlemezen is kiadták, a háztartásokban még elég ritka lemezjátszókon lehetett hallgatni. Emlék lett és maradt a forradalom előtt, ’56 nyarán forgatott film betétszáma. Jól esett dúdolni az ’57 februári bemutató után, mikor elkezdődtek, sőt, már javában tartottak a sokszor statáriális megtorlások. Egy-egy sláger hosszú évekig élt, néha tovább is, mint egy ilyen-olyan sikerű film emléke.
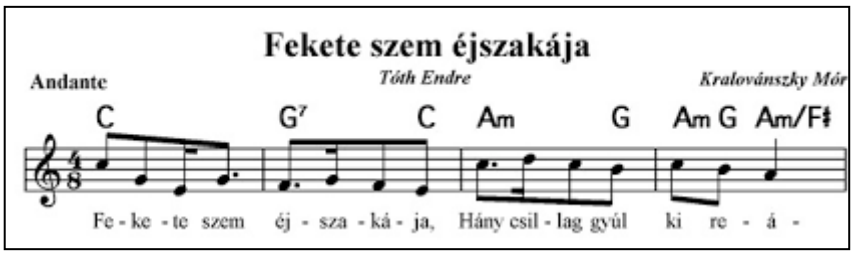

1957 kora őszén kezdték játszani a mozik *A csodacsatár*t, melyet már jóval a forradalom kitörése előtt vettek tervbe, s forgattak le némi dramaturgiai huzavona után. Itt is van sláger. Bár a Lukácsy Margit által előadott szám nem lett olyan népszerű, mint a *Mese a 12 találatról* dalbetéte. Bródy Tamás-Horváth Jenő dala („Futbóliában ma már, csak ez az egy nóta jár") mi másról is szólhatna, mint a csodacsatárról, akinek a lábában van a nép, a nemzet, az ország egész boldogsága, jövője. A csoda az, hogy ezt a filmet nem tiltották be, mint jó párat a for-radalom előtti és utáni zavaros időkben (*Eltüsszentett birodalom, Keserű igazság, A nagyrozsdási eset*). De hát minden szellemet nem lehetett palackba zárni. Az illetékesek szemet hunytak, s Dél-Amerika felé sandítottak: ott fordul elő olyasmi, hogy egy diktátor a fociba kapaszkodva tartsa fenn népellenes hatalmát. Nálunk ez lehetetlen. *A csodacsatár* sokáig szerepelt a mozik műsorán, annak ellenére, hogy írója, Méray Tibor a forradalom után Párizsba emigrált. Fura engedékenység volt ez a hatalom részéről, amikor például ugyanebben az időben nem mutattak be kész filmeket (*Bolond április, Játék a szerelemmel*) a főszereplő színész, Mensáros László bebörtönzése miatt. De hát a színész látható, ellenben egy író nevére ki figyel oda – gondolhatták a filmélet irányítói.

Megint egy utcabál

A forradalom elfojtása és az azt követő megtorlás idején némi engedékenység lett úrrá filmes berkekben. Őszintén lehetett beszélni például a menni vagy maradni, pejoráló kifejezéssel élve, a disszidálás problémaköréről (*Éjfélkor*), gondűző Offenbach-operett némileg átdolgozott változatát feltálalni a szórakozásra, s felejtésre éhes közönségnek (*Gerolsteini kaland*), a Don Juan-mítosz ki tudja melyik országban játszódó változatával előállni, aminek egyetlen erénye, hogy

Melis György énekli benne a Mozart-opera pezsgő-áriáját (*Don Juan legutolsó kalandja*), vagy egy magyar cigányprímás francia koprodukcióban leforgatott életrajzi giccsével sikert aratni (*Fekete szem éjszakája*). 1957–58-ban még kesztyűs kézzel bántak filmesekkel és nézőkkel. A hatalom, halálos ítéletek ide, hosszú börtönbüntetések oda, e téren irgalmasnak mutatkozott. Tudták, hogy olyan apróságban, mint a filmgyártás, érdemes

engedni a gyeplőn, nagyobb horderejű ügyekben úgysincs kegyelem senkinek. Avagy a politikai rendcsiná-lás annyira lekötötte energiáikat, hogy nem jutott idejük ilyesmire is figyelni.

A viszonylag szabadabb hangulatban a filmesek azt a fényűzést is megengedhették maguknak, hogy értelmiségi figurákkal tűzdeljék tele legalább a vígjátékokat. Pestre helyezett könyvtáros (*Csigalépcső*), zeneszerző, énekesnő, gyógyszerész (*Csendes otthon*), tanár (*Micsoda éjszaka*) válik főszereplővé, s még a mellékesen egy nemzetközi kémbanda leleplezésével megterhelt *Felfelé a lejtőn* is arról szól, miként lesz egy tehetséges munkáslányból híres énekesnő.

Ezt a kétarcú időszakot találja telibe Benedek Tibor, a mindig kesernyés hangú epizodista szállóigeszerű mondata a *Csendes otthon*ból. Az új operettjén dolgozó zeneszerző végre megkomponálja darabja fő slágerét. Éjnek évadján rögtön eljátssza a teljes dalt, amelyet még a haragos szomszédok is szívesen hallgatnak, s a nyitott ablakon kihallatszó muzsikára a kései sétálók odalenn az utcán táncolni kezdenek. Ekkor érkezik az „örök reakciós" kabarésémájából kilépni szinte sosem tudó, tán nem is akaró remek karakterszínész. „Na tessék, már megint egy utcabál", szól oda jellegzetes, nazális hangján mellette lépkedő hitvesének. Ebben az odavetett mondatban – amelyről nem tudni, színészi lelemény vagy forgatókönyvírói találmány-e – benne van a véget érő ötvenes évek minden megélt tapasztalata.

A slágert, illetve a slágereket, mert kettő is van belőlük a filmben, megint csak a zeneszerző dzsoli dzsóker, Fényes Szabolcs komponálta.

Bán Frigyes ósdi módszerrel énekes utószinkront alkalmaz. Zenthe Ferenc nem először tátog a korszak verhetetlen népszerűségű táncdalénekese, Vámosi János hangjára. Az első filmfőszerepét játszó, egyébként jól éneklő Galambos Erzsiben sem bíztak meg annyira, hogy saját hangján dalolhasson. „Összecsendül két pohár", ezzel a sorral kezdődik a sláger, melyet később mások is énekelhettek Vámosiék után. A poharak aztán máshol is összecsendültek. A *Csigalépcső* éjszakai presszójelenetében hivatásos sanzonénekest alkalmaz (az ugyancsak elnyűhetetlen Bán Frigyes). Géczy Dorottya adja elő a koccintósdalt. Produkciója végén le-megy a közönség soraiba, és poharával köszönti a vendégeket. A presszóban legalább demokrácia van. A dizőz azt énekli, amit a közönség többsége kér, és az előadóval személyes kapcsolatba lehet kerülni, ha csak egy koccintás erejéig is.

A *Micsoda éjszaka*, amely egyébként Latabár Kálmán utolsó nagyobb filmszerepe, két mellékesnek tetsző adat miatt érdekes. A filmcímből később népszerű táncdal címe válik. A fiatal Sárosi Katalin, a beatzene honi áttörése előtti egyik utolsó tánczene-idol, énekli majd a dalt, s arat vele megérdemelt sikereket. Az alapjában gyáva, kénytelenségből hőssé váló matematikatanár bűnügyi elemekkel tűzdelt históriájában hallható elő-ször, még szöveg nélkül a Csinibaba dallama. Bágya András kipróbálta a melódiát, s később visszanyúlt az elfelejtett kottasorokhoz. Az ötvenes-hatvanas évtizedforduló bombasikerű slágere vált belőle. Mikor még újjáépített Erzsébet híd híján csikorogva for-dultak vissza a villamosok a Belvárosi temp-lom előtti hurokvágányon, mikor abroncsos szoknyában sétálgattak a divatozó pesti lányok (kik ma nagymamák), mikor a strandon a Bambi volt az egyetlen üdítőital, a „Csinibaba, szeress belém!" bűvölő igeként

szólalt meg. Az is maradt, kultuszfilm címévé válva a kilencvenes évek második felében.

Nékem csak Budapest kell

A hatvanas évek felé közeledve egyre gyakrabban fordul elő, hogy színésznők veszik át a táncdalénekesek, dizőzök feladatát. A rendezői kar rádöbbent, hogy a prózai társulatokban is akadnak szép számmal jó hangú tagok. Sőt, a *Felfelé a lejtőn* rendezője, Gertler Viktor odáig merészkedett, hogy egy fiatal operaénekesnőre bízza bűnügyi cselekménnyszállal terhelt szerelmi vígjátéka női főszerepét. Házy Erzsébet már korábban, a *Gerolsteini kaland*ban bizonyított: nemcsak szép és vonzó jelenség, s kitűnő a hangja, de még színésznőnek sem utolsó. Itt szinte önmagát játssza, akár a jóval későbbi dokumentarista játékfilmek szereplői. Gyári munkáslány, aki az üzemi kórusból előlépve elindul a szólóénekesi karrier útján. Hogy Házyból nem lett vérbeli filmsztár, arról csakis a csillogást és kiemelkedést nem tűrő merev filmirányítás tehetett.

Ellenlábasa a filmben a mindenféle szerepkörben jeleskedő Psota Irén. A filmbeli Kakukk bár hivatásos énekesnője elájul a nyílt színen, amikor saját apja elalszik sikerszáma közben. Persze ehhez az kell, hogy a vetélytársnőnek szánt altatót tévedésből a papa igya meg. „Énmellettem elaludni nem lehet", ekként szól a dal szövege, melynek zenéjét kivételesen nem Fényes, hanem Polgár Tibor írta. Nem is lett belőle rádióműsorok slágere, csak Psota művésznő jelképes erejű sikerdala az akkortájt tőle hallható kuplék (Két kicsi kecske, Papírszalvétát gyűjtők) sorában.

Psota diadalmasan menetelt át, mint menetelt, szteppelt, az egynyári sikerfilm, a pár hét alatt összeütött jégrevü-sztori, a *Napfény a jégen* szereplőgárdájába. Mezei Mária és Kiss Manyi társaságában három Pestre csöppent vidéki vénkisasszony figurájában kacagtatták meg a

színvonalas szórakozási lehetőségekkel el nem kényeztetett moziközönséget. Valóban kirobbanó hatású, amikor a tragikus szerepekből, Kiss Manyi a *Kurázsi mamá*ból, Psota a púpos vénlány filmszínészi remekléséből (*Ház a sziklák alatt*), Mezei a Madách Színház nagyasszony szerepköréből ide átruccanva ujjuk köré csavarják a nézőket. Egy elakadt liftben dalolnak („Nékem csak Buda-pest kell"), táncolnak – a zeneszerző, ki is lehetne más, mint Fényes Szabolcs muzsikájának hangjaira. Nemhogy táncolnak – szteppelnek. Amit csak Kiss Manyi tudott igazán, partnernőinek a laza utánzás jutott, az operatőrnek a trükk, hogy úgy látsszék, mintha hárman ugyanúgy csinálnák ugyanazt.

Vass Évára is fel kellett figyelni. A Madách Színház még mindig ifjú üdvöskéje filmes pályakezdésének zűrzavarai után végre a tehetségével győzhette meg a benne még kételkedőket. S hogy milyen jól énekel, néhány hatásos filmdal bizonyítja. Az elkóborolt, cirkuszba kerülő kiskutya történetébe (*Bogáncs*) akár még tágabb érvényű szimbólumot is beleláthattak volna a figyelmes nézők, ám 1959 kora nyarán még nem voltak divatban a parabolák, s inkább a szívükkel fogadtak be egy-egy történetet, nem figyeltek hozzá agyalható eszmei tanulságra, az el-veszettség, a kitaszítottság, a megalázottság „állati" drámájára. Pedig még a dalszöveg is segített nyomatékosítani ezt: „Egyszer fenn, egyszer lenn / Száll velünk a nagy kerék". De hát a szövege miatt épp akkortájt lett betiltva az agyonjátszott világsláger: „Ahogy lesz, úgy lesz, / A jövőt nem sejthetem, /A sors ezer rejtelem", egy Hitchcock-film (*Egy ember, aki túl sokat tudott*) Doris Day énekelte betétdala. Ilyen szöveget nem lehet énekelni a megregulázott ország még bizonytalan lelkületű lakosainak fülébe. Hogyan is mertek volna akkor a nézők és hallgatók mélyebb tartalmat keresni ebben az élet véletlenszerű történéseire utaló dalocskában. Vass Éva azért még énekelhetett. Mellékszereplőként, mint egy balatoni szakszervezeti üdülő beutaltja fakad nótára a kultúrműsorban

(*Nem ér a nevem*), és dívát alakítva dalol az autós történetek laza füzéréből álló *Kár a benzinért* című vígjátékocskában.

Szeretni bolondulásig

Ez is egy dalcím, csak jóval későbbi. Ez is Fényes-szerzemény, Latinovits énekli majd a hatvanas évtized vége felé (*Tanulmány a nőkről*), amikor egy-egy slágernek szánt betétdal már avult divatnak számít. Magukra valamit adó rendezők akkor már nem tesznek ilyesmit, azaz nem tűzdelik meg suta dalocskákkal filmjeiket. Most azonban még a hatvanas évek legelején járunk, amikor hirtelen „szerelmesfilmek" árasztják el a mozikat, s azokba úgy kell a sláger, mint egy falat kenyér.

A *Két emelet boldogság* tizenéves kamasza táskarádiójával környékezi meg a szomszéd kislányt. Ez a zeneeszköz majd az évtized közepére válik kultikus tárggyá a fiatalok kezében, akkor készül róla sláger, egyelőre csak kuriózum, nem új kultúra hordozója. Bágya András főcímzenéje csak aláfestés, hangzó kulissza. A téma ebben a filmben nem is a szerelem, a főszereplő párok fiatal házasok, nekik már szabad mindaz, amit a korabeli játékfilmek az anyakönyvi szentesítés nélkül egymást szerető, pár évvel ifjabbaktól rendre megtagadnak.

Szabad-e szeretni? – ez a kérdés foglalkoztatja a hatvanas évek eleji „szerelmesfilmek" alkotóit, de a nézőket még inkább. A felelet mindig az, amit egy későbbi filmcím sugall. Tilos a szerelem! Minduntalan szülői, családi, társadalmi tilalomfák állanak az egymást szerető szívek útjába. Vagy azért, mert a régi vágású mama szinte elájul, mikor megtudja, hogy egyetlen kislányának egy „melós" udvarol (*Rangon alul*). Vagy azért, mert a vezető értelmiségi szülők előbb egyetemen szeretnék látni nagykorú leányukat, nem egy fiú ölelő karjaiban, s a házasság révében (*Fűre lépni szabad*). Még Mici néninek is tilos szeretnie. Bár ő már régen volt fiatal, tőle viszont az örökségre pályázó kapzsi szomszédok irigylik el időskori románcát a taxisofőrré előlépett egykori fiákeressel (*Mici néni két élete*).

A slágerek, táncdalbetétek mentik a menthetőt. Csökött féligazságok, mondvacsinált konfliktusok, felemás hepiendek színeződnek át, kerülnek zárójelbe, ha elandalít, fülbe mászik, szívbe hatol egy-egy sláger. Ez a honi tánczene fénykora. Fényes Szabolcs, Gyulai Gaál János, Bágya András uralják nemcsak a sanzonbizottság működésével ellenőrzött könnyűzenei mezőnyt, de a filmvígjátékok zenei világát is. Mindig kell egy sláger. A régiek ezt korábban is tudták, a rendezők újabban fellépő generációja pedig megtanulta az idősebbektől, s most már nyíltan vállalják. A filmdalok szinte azonnal átkerülnek a rádió könnyűzenei műsoraiba. Ez az időszak, a hatvanas évek legeleje a mozi fénykora nálunk. Soha nem látott tömegek járnak moziba, televízió még alig van a háztartásokban. A filmsláger a mindennapok részévé válik. Hivatásos táncdalénekesek (Kovács Erzsi, Németh Lehel) énekelnek, sőt, láthatók is a filmben. Már nem színészeink tátognak a hirtelen ismerőssé vált hangokra. A *Fűre lépni szabad* betétdala („Rejtély, ez a szív egy nagy titok”) éppoly fontos alkotóeleme a sikernek, mint a *Rangon alul* énekszáma („Halló, Irén!”). Ráadásul mindkét dal táncparkett mellett hangzik föl. Megnyerő hőseink, a tiltott szerelmek bujdosói, járják a nekik szóló talpalávalót.

Nem szabad szeretniük a konzervatívra hangolt vígjáték, az *Esős vasárnap* gimnazista lányainak sem. A film fő slágere („Egy esős vasárnap délután, elbújni jó, jó, jó”) mellé Fényes Szabolcs komponált még egy nosztalgikus betétszámot. „Fogj egy sétapálcát, és légy vidám” – éneklik a szerelőműhely munkásfiataljai a charlestone ütemére a harminc évvel korábbi divat szerinti darabot. S a tetejébe még be is öltöznek nagyszüleik korának jelmezeibe, mert ugye, természetes, hogy az ifjúmunkások ennyire hagyományőrzők. 1962–63 fordulóján mégis bombasiker volt az *Esős vasárnap.* A film legalább beszélt arról, ami a szereplőkkel azonos korú diákokat a valóságban foglalkoztatta, még ha régimódi recepteket javasolt is a kínzó életprobléma megoldására.

Mintha valóban megállt volna az idő. A két évtizeddel későbbi kultuszfilm (*Megáll az idő*), amely épp ennek a kornak nyugati könnyűzenéjéből meríti egyik fontos hatáselemét, címét Bágya

Andrásnak a Szabó családban elhangzó slágerétől kölcsönözte. Hollós Ilona énekelte először a dalt. A folytatásos rádiójátékban épp annak finom jelzésére szolgált, hogy a főszereplő ifjak szerelme beteljesedik.

A szereplők végül fellázadnak. „Nem állhat közénk" – énekli nekik és helyettük Németh Lehel, az elkészülte után túl nagy késéssel bemutatott *Házasságból elégséges* egyik betétszámát. (A zeneszerző Bágya egyébként a Megáll az idő dallamait is becsempészte filmzenéje hanganyagába.) Bár a fiatalok házasságtanból jószerivel megbuknak, de már házasok. Túl vannak a nehezén, egymástól kell leckéket venniük együttélésből, nem az előttük járó nemzedékkel csatázni a szerelem jogáért.

Ha ez a film bátortalan kísérlet, a mintegy két és fél évvel később forgatott *Nyáron egyszerű* a nyílt lázadás formáját ölti. Külön a film számára írt sláger itt már nincs, ez is jelzi, hogy lejárt a kellemességgel tálalt szerelmi dramolettek ideje. Bacsó Péter rendező, aki korábban nemcsak dramaturgként, hanem dalszövegíróként (pl. „Csak egy kis emlék", „Például te, te, te") is a vígjátéki téma megelevenítését szolgálta, itt a sarkára állt, és önálló különvéleményt jelentett be. A sémák ellen lázadó rendező hősei a magánélet kis világában forradalmárnak számítanak. Egy huszonkét éves fiú mit sem törődve a nehézségekkel, feleségül veszi tizenhat éves szerelmét. Valami gyökeresen új veszi kezdetét. Az új hullám lázadása a magyar partokat is elérte.

Ha volna valaki…

Az újítás szelleme a filmzenébe is beszökik. Eltűnőben a slágervilág. A betétdalok másról kezdenek szólni. Költők írják az újabb dalszövegeket. A rutinos komponisták visszaszorulnak a rádióműsorokba, a Tessék választani, a Tánczenei koktél és hasonló programok zeneszerzői közé. Az *Angyalok földje,* Révész György filmje nemcsak azzal lep meg, hogy egy elcsépeltnek ható témát (munkássorsok a Horthy-korszakban) újszerű világlátással, s ami ebből következik, dramaturgiai formabontással dolgoz föl, merőben forradalmi a mű kísérőzenéje is. Igazából nem „kísérő" zene ez – szinte már önálló, eredeti alkotás. Mihály András zeneszerzőnek nem ez az első filmzenéje, ott volt ő már ennél rosszabb időkben, a filmgyári sematizmus esztétikai rém-

korszakában is a komponisták soraiban. A dalszövegeket sem az adott szótagszámra épphogy értelmes szavakat egymásba öltő, rímfaragó mesterember eszkábálta össze. Alkalmasint előbb volt a vers, aztán a zene. Vargha Balázs költő kapta ezt a fontos feladatot. Kettejük együttműködéséből Brecht és Kurt Weil songjaira emlékeztető betétszámok születtek. Ezek persze nem kerültek hanglemezen kiadásra. A közönség is idegenkedve fogadta, pedig a kintornás Makláry Zoltán alakja, amint nyakba akasztható zeneszerszámát tekergeti, az *Angyalok földje* örökké emlékezetes percei közé tartozik.

Mintha Keleti Márton megirigyelte volna fiatal kollégája dicsőségét. Talán az ötletmester Szász Péter, dramaturg súgott. Mindenesetre a *Hattyúdal* merész húzásának számított, hogy nem hagyományos betétdal került bele. A Villa Negra románca óriási sláger lett. Nem tudni pontosan, miért. Amúgy sem lehet sosem kideríteni, megmagyarázni, miért lesz az egyik számból agyonjátszott sikerdal, s a másik miért tűnik el szinte azonnal a feledés mélyére. Páger Antal rekedtes hangja lett volna a fő népszerűségi tényező? Lehetséges. Vagy inkább az, hogy a városszéli peremlétben tengődő figurák a film szándékai ellenére megnyerőnek látszottak? Ez is valószínűsíthető. Legyünk azonban méltányosak a dalszerzőkkel szemben. Hiszen jeles muzsikus, Ránki György a komponista, s nem kevésbé nagynevű költő, a dal szövegírója. Garai Gábor szerezte a külvárosi életet dicsőítő ballada szövegét. Aki nem felejtette el mára a nevét, az nem sokra tartja őt egykori irodalompolitikai szerepvállalása miatt. Ezért is meglepő, hogy éppen belőle szaladt ki ez a dalszöveg, az újító kedvű Ránkinak az édeskés slágervilágot tagadó, fanyar, ám mégis fülbemászó muzsikájára. Mintha megint a szegénypárti Kurt Weil és Bertold Brecht szelleme lebegett volna a filmgyár fölött.

Herskó János sem adta alább. Az 1963-as *Párbeszéd* a magyar új hullám egyik indító darabja. Formanyelvi újításoktól távol esik ugyan, legföljebb akkortájt szokatlan, két és fél órás vetítési idejével keltett nagyobb figyelmet, de már hangot kapott benne az a vívódó, gyötrődő őszinteség, amely az egész magyar iskolát jellemzi majd az eljövendő pár évben. A *Párbeszéd* egy kommunista házaspár önvizsgálata. A film egyik váratlan pontján felcsendül egy oda nem illő dal. Pontosabban bárhol szólalna meg, olyan érzése támadna a nézőnek, hogy mit keres ott ez a

nóta. Dramaturgiai lazítás, pár perces pihenő a sokszereplős történet forgatagában. A koholt vádakkal börtönben ült, nem régen szabadult főhős, felesége társaságában részt vesz egy dunai kiránduláson. Ott bukkannak a magányos dalnokra, aki nagyobb társaság közepén énekmondó igricként egy szál gitárral a kezében adja elő saját szerzeményét. Gara György, az előadó a semmiből érkezve, majd a további ismeretlenségbe távozva ragadja magával érzéseinket. Az ismeretlen Csoór Gáspár által írt dalnak nincs különösebb szerepe a filmben, hacsak az nem, hogy kifejezzen egy hangulatot, megüssön egy továbbzengő hangot. Újhullámos dramaturgiai trükk, no és nem lehet megfeledkezni a hangszerről, a gitárról, amely itt még akusztikus, de pár év múlva egy egész nemzedék, egy könnyűzenei stíluskorszak kultikus hangszere lesz.

„Ha volna valaki, aki azt mondaná…”

Mit is kellene mondania annak a valakinek? Hát persze, az igazságot. De hát ki az, aki elmondhatja magáról, hogy tudja azt? Vége a kötelező táncoknak és nótáknak. A keresés, a felfedezés évei jönnek. Mindent újra kell gondolni. Fülelve nézelődni. Utcabál biztosan nem lesz, legföljebb majd nosztalgiázva, évtizedek múlva, de minden politikai felhang, kötelező „zakatolás” nélkül. Jönnek a legifjabbak, hajuk a vállukat verdesi, kezükben azt a táskarádiót szorongatják, amit a kiskamasz mutogatott a *Két emelet boldogság*ban. A rádióból Komjáthy műsora bömböl. Nem áll meg az idő, egyelőre nem, annak az ideje csak később jön el. Egyelőre „rohan az idő”. Koncz Zsuzsa egyre hosszabb haja

is a lázadás egyik jele, nem is szólva a zenész fiúkéról. Jönnek majd *Ezek a fiatalok.* Ami korábban elképzelhetetlen lett volna, egy egész estét betöltő játékfilm, majd egy dokumentumfilm (*Extázis 7-től 10-ig*) foglalkozik a rétegkultúrává előlépett zenei lázadással.

Vége a slágervilágnak.

Utóvédharcukat vívó idős mesterek néha még megspékelik filmjüket egy-egy betétszámmal, de a közönség már fütyül rá, pontosabban nem azt fütyüli, hanem valami egészen mást. *Szerelmes biciklisták* kerekeznek be a vászonra Bacsó Péter újabb lázadó filmjében. A biztonsági filmzenét még Fényes Szabolcs komponálja, de felbukkan benne az Illés együttes, és Cseh Tamás dalszövegek hangzanak el. A kéthetente megjelenő szaklap kritikusa eléggé zordan fogalmaz: „Fényes Szabolcs a zeneszerző nem remekelt; előregyártott habpanelekből csinált muzsikája kínosan háttérbe szorul Cseh Tamás két betétdala mellett.” A szigorú kritikust Örkény Istvánnak hívják.

Bár a bemutató idején még novembert mutat a naptár, a filmtavasz beköszöntött Magyarországra.